

SIROMAŠTVO, NEJEDNAKOST I KRIMINAL U REPUBLICI SRBIJI

POVERTY, INEQUALITY AND CRIME IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Jelena Radović Stojanović*
Ivana Ivković**¹³

Apstrakt: U radu je istraživana socioekonomska položaj učinilaca krivičnih dela u Republici Srbiji. Posmatrane su sledeće karakteristike **učinilaca: radni status, obrazovna struktura i zanimanje.** Cilj je bio da se oceni kakav je njihov socioekonomski položaj i da se ispita koliko je ova društvena grupa socijalno ugrožena u odnosu na ostatak populacije. U istraživanju su korišćeni statistički podaci Republičkog zavoda za statistiku o učiniocima krivičnih dela iz oblasti Pravosuđe za 2022. godinu. Ovi podaci upoređivani su sa podacima za ukupnu populaciju Republike Srbije. Pokazano je da učinioci krivičnih dela imaju lošije obrazovanje i veću stopu nezaposlenosti u odnosu na ostatak populacije i da se bave pretežno zanimanjima za koja je predviđena minimalna zarada te da je njihov socioekonomski položaj nepovoljan. Predstavljeni su pokazatelji siromaštva, socijalne isključenosti i nejednakosti za Republiku Srbiju u periodu 2013-2023 godine. Iako ovi pokazatelji govore u prilog smanjenja socijalnih nejednakosti tokom vremena, rezultati istraživanja su pokazali da je problem nejednakosti u Srbiji još uvek prisutan i da postoji jedan deo stanovništva koji ima izrazito nepovoljan socioekonomski položaj, koga siromaštvo i nezaposlenost navodi na kriminalne aktivnosti. Predlog mera za unapređenje ekonomskog položaja učinilaca krivičnih dela obuhvata podsticanje tercijarnog obrazovanja učinilaca i njihovo uključivanje u različite socijalne programe i programe zapošljavanja. Ove mere imale bi efekat na smanjenje kriminala kao i ekonomske efekte u vidu smanjenja ukupne nezaposlenosti, rasta dohotka i smanjenja socijalnih nejednakosti u Republici Srbiji.

KLJUČNE REČI: SIROMAŠTVO, NEJEDNAKOST, KRIMINAL, REPUBLIKA SRBIJA

JEL KLASIFIKACIJA: I32, J31, K42

Abstract: The paper examines the socioeconomic status of perpetrators of criminal offences in the Republic of Serbia. The following characteristics of the perpetrators were observed: employment status, educational structure and occupation. The goal was to examine how vulnerable this social group is compared to the rest of the population. Data from the Statistical Office of the Republic of Serbia in the field of Justice for 2022 were used. These data were compared with the data for the entire population of the Republic of Serbia. It was shown that the perpetrators of criminal offences have a lower education, a higher unemployment rate compared to the entire population and that are mainly engaged in professions for which the minimum wage is provided. Indicators of poverty, social exclusion and inequality for the Republic of Serbia in the period 2013-2023 were also analyzed in the paper. Although the analysis of these indicators indicate that social inequalities in the Republic of Serbia are decreasing, the research leads us to the conclusion that the problem of inequality is still present in Serbia and that there is still a part of the population with a particularly disadvantaged economic and social status which is driven towards criminal activities by poverty and unemployment. The proposal for measures to improve the social position of this population includes encouraging tertiary education of perpetrators and their inclusion in various social and employment programs. These measures would have an effect on the reduction of criminal activities as well as economic effects in terms of reduction of total unemployment, income growth and reduction of social inequalities in the Republic of Serbia.

KEYWORDS: POVERTY, INEQUALITY, CRIME, THE REPUBLIC OF SERBIA

JEL CLASSIFICATION: I32, J31, K42

* Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd. E-mail: jelena.rs@kpu.edu.rs.

** Ekonomski fakultet - Univerzitet u Beogradu. E-mail: ivana.ivkovic@ekof.bg.ac.rs.

UVOD

Ekonomске nejednakosti su uzrok mnogih negativnih društvenih pojava kao što su kriminal, narkomanija, maloletnička delikvencija, nasilje u porodici. Siromaštvo, nezaposlenost i niski dohoci imaju za posledicu porast kriminala. „Loši ekonomski uslovi života i rada ljudi, nezaposlenost i niski dohoci dovode do toga da se ljudi okreću kriminalnim aktivnostima umesto da izvor svojih dohodaka traže u legalnoj sferi. Rast stope nezaposlenosti dovodi do porasta kriminalnih aktivnosti. U periodima ekonomskih kriza, kada se pogoršavaju uslovi života, porast kriminala je još izraženiji.“ (Radović-Stojanović, 2020:58) U periodima kriza imovinski kriminal se povećava (Bushway, Cook & Phillips, 2013) a isto se dešava i sa ubistvima i nasilničkim kriminalom (Lauritsen, Heimer, 2010; Rosenfeld, 2009). Na kriminal utiču i nejednakosti u raspodeli dohotka: „Istraživanja u oblastima kriminologije i ekonomije sugerišu da nejednakosti u distribuciji dohotka mogu podstaći kriminalnu aktivnost“ (Brush, 2007). Poređenjem vrednosti Džini koeficijenta i stope kriminala za pojedine zemlje, može se zapaziti da siromašne zemlje sa niskim bruto domaćim proizvodom po stanovniku i velikim socijalnim nejednakostima, kao što su zemlje Latinske amerike i mnoge afričke zemlje vrlo često imaju visoke stope kriminala.¹ Čak i neke razvijene zemlje, kao što su SAD i pojedine evropske zemlje, uprkos dostignutom nivou dohotka i životnog standarda, još uvek imaju značajne nejednakosti u raspodeli, visok Džini koeficijent i, u isto vreme, relativno visoke stope kriminala.

Prve teorije koje su u socijalnim i ekonomskim nejednakostima videle uzroke kriminala bile su rane sociološke teorije kriminala koje su se pojavile u XIX veku u Francuskoj, Belgiji i Engleskoj. Socijalista utopista Robert Owen (Robert Owen 1771-1858) u svom delu *A New View of Society* (Owen, 1813) je pisao da su nejednakost i nepravda u društvu uzrok kriminala. Krivica za kriminal nije na pojedincu već na sistemu u kome je pojedinac odrastao a jednakost i pravda bi iskorenile kriminal i vratile poverenje u poredak i zakon. Karl Marks (Karl Marx 1818-1883) i Fridrih Engels (Friedrich Engels 1820-1895) su kriminal i druge štetne pojave u društvu objašnjavali eksploatacijom i klasnim razlikama. Oni su svedočili da se kao posledica brutalne eksploatacije radnika u Engleskoj život radnika pogoršao a bolest i kriminal narasli (Engels, 1845). Gabrijel Tard (Gabriel Tarde 1843-1904) je ukazivao na uslovljenost kriminala psihološkim obrascima ponašanja koji se usvajaju i ponavljaju (Tarde, 1890). Emil Dirken (Emil Durkheim 1858-1917) je smatrao da u industrijskom, kapitalističkom sistemu postoji podela rada na osnovu koje su ljudi svrstavani u određene grupe, te da su socijalne nejednakosti odražavaju prirodu nejednakost koja postoji među ljudima (Durkheim, 1893). Vilijem Bonger (Willem Bonger 1876–1940) je bio holandski kriminolog koji je smatrao da uzroci kriminala leže u lošim ekonomskim uslovima i egoizmu, koji je svojstven kapitalističkom načinu proizvodnje (Bonger, 1916).

Sociološke teorije kriminala koje su se pojavile u Americi početkom XX veka bavile su se proučavanjem devijantnog ponašanja pojedinih društvenih grupa. Kliford Šou (Clifford R. Shaw 1896-1957) i Henri Mekej (Henry D. McKay 1899-1980) su sproveli prva sistematska istraživanja distribucije kriminala u velikim gradovima (Shaw & McKay, 1942). Novija sociološka literatura izučava ekonomske karakteristike i demografsku strukturu stanovništva koje smatra nezaobilaznim faktorima u objašnjenju kriminala. Majkl Hjuž

1 Izvori podataka: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> , <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country>

(Michael Hughes) i Timoti Karter (Timothy J. Carter) ukazuju da siromaštva stvara uslove za formiranje i učenje kriminalnog ponašanja (Hughes & Carter, 1981). Džon Ričard Lot Mlađi tvrdi da su siromašni skloni imovinskim krivičnim delima jer imaju ograničeni pristup ekonomskim resursima i tržištu (Lott, 1990). Ralf Alen objašnjava da nezaposlenost koja prouzrokuje siromaštvo utiče na rast krivičnih dela protiv imovine (Allen, 1996).

Novija sociološka literatura izučava uzročno-posledične veze između kriminala, demografskih i ekonomskih karakteristika stanovništva. Demografski procesi kao što su migracije, urbanizacija, etnička heterogenost predstavljaju važne faktore koji utiču na kriminal (Sampson, Raudenbush & Earls, 1997; Parker, Mccall, & Land, 1999). Nastanak i razvoj Ekonomike kriminala kao nove naučne discipline doprineo je da se uzroci kriminala postave u širi ekonomski kontekst (Becker, 1968). Ovo su samo neke od značajnijih teorija i autora jer su istraživanja tokom vremena postala sve brojnija. U ovim istraživanjima koriste se različiti socioekonomski pokazatelji koji otkrivaju socioekonomski položaj pojedinih društvenih grupa a empirijska istraživanja otkrivaju uzroke kriminala. Ova istraživanja potvrdila su uticaj siromaštva i socijalnih nejednakosti na kriminal. Demografske karakteristike stanovništva su takođe jedan od važnijih faktora od uticaja na kriminal. Stiven Mesner (Steven F. Messner) i Ričard Rozenfeld (Richard Rosenfeld) navode da istraživanja neprestano ukazuju na to da su mlađi ljudi, muškarci, pripadnici manjinskih i ugroženih društvenih grupa u većem riziku da postanu prestupnici (Messner & Rosenfeld, 2007). Učinioci krivičnih dela imaju lošije obrazovanje, veću stopu nezaposlenosti, niži dohodak i veću stopu siromaštva u odnosu na ostatak populacije (Rosenfeld & Messner, 2013).

Ova saznanja prodrle su u radove autora iz oblasti kriminologije i sociologije i u Srbiji. Jugović, Brkić i Simeunović-Patić (2008) su među prvima ukazali na socioekonomski kontekst nastanka kriminala i dali pregled teorija o tome kako siromaštvo i nejednakost utiču na nastanak kriminala. Begović (2009) predstavlja rezultate teorijskih i empirijskih istraživanja o uticaju nezaposlenosti na kriminal. On objašnjava mehanizam ovog uticaja (pad ekonomske aktivnosti-pad dohodaka-rast nezaposlenosti-porast kriminala) i navodi da je, prema rezultatima empirijskih istraživanja, statistički značajna uzročno-posledična veza u najvećem broju istraživanja utvrđena između nezaposlenosti i imovinskog kriminala (krađe, provale), dok je ova veza nezaposlenosti sa nasilničkim kriminalom (ubistva, teške telesne povrede) nešto slabija. Mitrović (2014) navodi da je u Srbiji došlo do velikog rasta nezaposlenosti posle Svetske ekonomske krize iz 2008. godine i nabroja različite vidove socijalne patologije prisutne u Srbiji kao posledice nezaposlenosti: korupcija, kriminal, narkomanija, nelegalne ekonomske aktivnosti. Radović-Stojanović i Tomić (2019) analiziraju socioekonomske karakteristike učinilaca krivičnih dela u Republici Srbiji i ukazuju na njihov nepovoljan socioekonomski položaj. Ovom se problemu još studioznije pristupa u (Radović-Stojanović, 2020:63) gde se kaže da „Socioekonomske karakteristike stanovništva-pol, godine života, obrazovanje, zaposlenost, etnička pripadnost, zanimanje i dohodak, odražavaju socijalni i ekonomski status različitih društvenih grupa. Na osnovu ovih karakteristika može se sagledati demografska i ekonomska struktura stanovništva i identifikovati izvori društvenih devijacija i kriminalnog ponašanja“

Ovde u radu se dalje razvija ideja o socijalnim nejednakostima kao uzroku kriminala kriminala u Republici Srbiji. Predmet rada je istraživanje socioekonomskog položaja učinilaca krivičnih dela. Polazeći od dosadašnjih teorijskih i empirijskih nalaza o posledicama

socijalnih nejednakosti i njihovom uticaju na kriminal, cilj je bio da se ispita koliko je ova društvena grupa socijalno ugrožena u odnosu na ostatak populacije i da se u postojećim nejednakostima potraže uzroci kriminala u Republici Srbiji. U prvom delu rada objašnjeno je kako ekonomska nejednakost utiče na pojedine oblike kriminala (imovinski kriminal, ekonomski kriminal, nasilnički kriminal) i na kriminal ukupno. U drugom delu rada istraživane su socioekonomske karakteristike učinilaca krivičnih dela u Republici Srbiji (radni status, obrazovanje, zanimanje). U trećem delu rada predstavljeni su pokazatelji siromaštva, socijalne isključenosti i nejednakosti za Republiku Srbiju u periodu 2013-2023. godine. Kako se ispostavilo, siromaštvo i nejednakost su se vremenom smanjili, ali dobijeni nalazi ukazuju da je problem nejednakosti još uvek prisutan kako u Srbiji tako i u ovoj društvenoj grupi učinilaca krivičnih dela, te da bi siromaštvo i nejednakost mogli biti neki od važnijih izvora kriminala u Srbiji.

NEJEDNAKOST I KRIMINAL

Posledice ekonomske nejednakosti nisu samo ekonomske prirode (nevoljna nezaposlenost, izgubljeni dohodak, nizak životni standard...) već nejednakost može imati ozbiljne društvene implikacije na nastanak svih vrsta društvenih devijacija, uključujući i kriminalne aktivnosti. Postoji više vrsta kriminala (više različitih grupa krivičnih dela) a ekonomske nejednakosti mogu imati različite uticaje na svaki od njih.² U literaturi se najčešće posmatra uticaj nejednakosti na imovinski kriminal, ekonomski kriminal i nasilnički kriminal (engl. *violent crime*, u koji spadaju sve vrste nasilničkog ponašanja koje mogu naškoditi pojedincu).³

Očekivana posledica nejednakosti i siromaštva koje postoje u jednom društvu je pojava imovinskog kriminala. *Imovinski kriminal* je kriminal usmeren na sticanje protivpravne imovinske koristi. Krivična dela protiv imovine su krađe, razbojništva, utaje, prevare. Siromašni ljudi koji su socijalno i ekonomski ugroženi izlaz i svoje teške ekonomske situacije mogu potražiti u prisvajanju tuđe imovine i drugim oblicima kriminalnog ponašanja. U *ekonomski kriminal* spadaju sva ona krivična dela koja imaju ekonomsku suštinu i čiji je osnovni motiv sticanje ekonomske koristi. Ona često nisu direktna posledica siromaštva i nejednakosti (mogu ih učiniti zaposleni pa i bogati pojedinci) ali društvena klima koju stvara postojanje nejednakosti pogoduje nastanku ovih krivičnih dela. U krivična dela ekonomskog kriminala, prema srpskom zakonodavstvu, spadaju dela iz grupe *krivična dela protiv privrede* (prevare u obavljanju privredne delatnosti, utaje, nedozvoljena proizvodnja i trgovina...) i iz grupe *krivična dela protiv službene dužnosti* (krivična dela sa elementima korupcije-primanje i davanje mita, pronevera, trgovina uticajem...). Posledice nejednakosti ne osećaju se samo u sferi ekonomskog kriminala. Još su strašnija i još veću težinu imaju krivična dela nasilničkog kriminala kao što su krivična dela protiv života i tela, krivična

2 Prema Klasifikaciji krivičnih dela Republičkog zavoda za statistiku sva krivična dela su klasifikovana u 23 grupe (Republički zavod za statistiku, 2006).

3 Nasilnički kriminal nije posebna grupa krivičnih dela prema Krivičnom zakoniku Republike Srbije niti u drugim zakonodavstvima već se pod njim u literaturi podrazumeva veliki broj krivičnih dela koja sadrže element nasilja. To su razna krivična dela koja spadaju u krivična dela protiv života i tela (ubistvo, lake i teške telesne povrede), krivična dela protiv braka i porodice (nasilje u porodici), neka krivična dela protiv imovine (kao što je razbojništvo), različita krivična dela protiv javnog reda i mira .

dela protiv braka i porodice, krivična dela protiv zdravlja ljudi (trgovina narkoticima). Imovinska šteta se možda može nadoknaditi ali šteta nastala kao posledica izvršenja ovih krivičnih dela nasilničkog kriminala se najčešće ne može ispraviti nikada.

Šta je nejednakost u raspodeli dohotka i kako se ona meri i izražava? Najpoznatiji indikator nejednakosti u raspodeli koji se najčešće koristi u empirijskim istraživanjima je Džini koeficijent (Gini Coefficient).⁴ Džini koeficijent za Republiku Srbiju 2022. godine iznosio je 32,6. Ova vrednost je nešto više iznad proseka za Evropsku Uniju, gde je Džini koeficijent iznosio 29,6. Najveći nivo nejednakosti od zemalja Evropske unije ima Bugarska (37,2), Litvanija (35,7) i Letonija (34,0) dok najnižu vrednost imaju Slovačka (21,6), Slovenija (23,4), Belgija (24,2) i Češka (24,4). Iste godine Velika Britanija imala je vrednost Džini koeficijenta 32,4 a Sjedinjene Američke Države čak 41,3 što znači da uprkos razvijenosti u ovim zemljama još uvek postoje značajne nejednakosti u raspodeli. U isto vreme, vrednost Džini koeficijenta za Meksiko je iznosila je 43,5, za Venecuela 44,7 a za Južnu Afriku čak 63,0.⁵ Ovo su neke od zemalja sa veoma visokom vrednošću Džini koeficijenta na svetu.

Pogledajmo sada kolike su stope kriminala za ove zemlje. Stopa kriminala je pokazatelj koji se izračunava u okviru statistike kriminala. Stopa kriminala predstavlja broj krivičnih dela na 100 000 stanovnika i dobija se na sledeći način (Eurostat, 2017: 21):

$$\text{Stopa kriminala} = \frac{\text{broj slučajeva}}{\text{veličina populacije}} * 100\ 000$$

Može se računati ukupno, za sva krivična dela u jednoj godini (kao *stopa ukupnog kriminala* ili samo *stopa kriminala*) ili za pojedine vrste kriminala (*stopa imovinskog kriminala*, *stopa nasilničkog kriminala*, *stopa ekonomskog kriminala...*), kao i za pojedina krivična dela (*stopa ubistava*, *stopa krađa* itd.).

Ako pogledamo kolike su stope ukupnog kriminala za zemlje sa velikim nejednakostima u raspodeli, može se uočiti da su ove stope relativno visoke. Stopa ukupnog kriminala 2022. godine za SAD iznosila je 49,2 a za Veliku Britaniju 46,9. Stopa kriminala u Meksiku je 54,1, u Južnoj Africi 75,5 a u Venecueli čak 82,1.⁶ Ovo su zemlje sa najvećim stopama kriminala u svetu.

Brojna empirijska istraživanja koja su rađena za mnoge zemlje potvrdila su međuzavisnost socijalnih nejednakosti i stopa kriminala. Empirijski rezultati ukazuju da su nejednakosti u dohocima pozitivno korelisane sa stopama kriminala. Indikatori kao što su Džini koeficijent i drugi pokazatelji nejednakosti, zatim, stopa nezaposlenosti, stepen urbanizacije, kvalitet institucija figurišu kao nezavisne promenljive u tim modelima (Goh,

4 Ovaj koeficijent je razvio italijanski statističar Korado Džini (Corrado Gini 1884-1965) početkom 20. veka. Džini koeficijent meri stepen u kome raspodela dohotka u u zemlji odstupa od savršeno jednake raspodele. Vrednost Džini koeficijenta kreće se od 0 do 100, gde 0 predstavlja savršenu jednakost koja bi postojala u društvu kada bi svi imali jednak dohodak, dok bi koeficijent 100 predstavljao punu nejednakost kada bi samo jedna osoba prisvajal sav dohodak. Što će veća nejednakost u raspodeli, to je veća vrednost ovog koeficijenta.

5 Izvor: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>

6 Izvor: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country>

Kaliappan and Ishak, 2018). Međutim, problem sa takvim istraživanjima je što je broj faktora od uticaja na kriminal veliki (sociološki, istorijski, ekonomski...). Pored toga, faktori koji utiču na kriminal mogu se razlikovati od zemlje do zemlje. Zbog toga pojedini faktori od uticaja na kriminal mogu biti izostavljeni iz modela ili se mogu dobiti pogrešni rezultati o statističkoj značajnosti pojedinih faktora, uključujući i nejednakosti u raspodeli (Pazzona, 2024).

Imajući ovo u vidu, možda bi se jasnija slika o nejednakostima koje postoje u nekom društvu i njihovom uticaju na kriminal mogli dobiti kada bi se posmatrale karakteristike učinilaca krivičnih dela i njihov socioekonomski položaj. Za Srbiju, ovakav pristup u analizi uticaja nejednakosti na kriminal je jedino moguće, s obzirom na to da ne postoje dovoljno dugačke vremenske serije za kvalitetno modeliranje serija i identifikaciju faktora od uticaja na kriminal. Statistički sistem Republike Srbije raspolaže samo sa godišnjim podacima o učiniocima krivičnih dela. Za period od 2000. do 2023. godine to je svega 24 podatka vremenskih serija. Serije bi se mogle produžiti unazad sve do 1990. godine (kao što je to učinjeno u Radović-Stojanović, 2020) i time se može dobiti još 10 podataka, ali je to i dalje nedovoljno.

Stoga su ovde u radu posmatrane karakteristike učinilaca krivičnih dela i analiziran je njihov socioekonomski položaj. U analizi socioekonomskog položaja ove društvene grupe posmatrane su sledeće demografske i ekonomske karakteristike (obeležja) učinilaca: radni status, školska sprema i zanimanje. Izračunata je struktura punoletnih učinilaca krivičnih dela prema ovim karakteristikama, ukupno i prema polu. Dobijeni podaci (struktura učinilaca prema posmatranim karakteristikama) su zatim poređeni sa podacima za celokupnu populaciju. Ideja je bila da se na osnovu posmatranih karakteristika stekne slika o socioekonomskom statusu učinilaca i da se na osnovu poređenja sa ukupnom populacijom istraži koliko je društvena grupa učinilaca krivičnih dela socijalno ugrožena u odnosu na ostatak populacije, te da se na taj način posredno dobije slika o uticaju nejednakosti i siromaštva na kriminal u Srbiji.

SOCIO-EKONOMSKI POLOŽAJ PUNOLETNIH UČINILACA KRIVIČNIH DELA U REPUBLICI SRBIJI

Podatke o učiniocima krivičnih dela u Republici Srbiji prikuplja i objavljuje Republički zavod za statistiku u okviru statističke oblasti Pravosuđe. Podaci se prikupljaju redovnim godišnjim statističkim istraživanjima, na osnovu upitnika koje popunjavaju nadležna osnovna i viša javna tužilaštva i nadležni osnovni i viši sudovi. „Cilj statističkog istraživanja jesu pokazatelji o prijavljenim, optuženim i osuđenim punoletnim učiniocima krivičnih dela, koji predstavljaju važan instrument za proučavanje strukture kriminaliteta i odluka kaznenog postupka. Podaci prikupljeni statističkim istraživanjima pružaju informacije o demografskim karakteristikama učinioca, krivičnom delu, vrsti odluke, izrečenoj sankciji, trajanju postupka“ (Republički zavod za statistiku, 2023a:3).

U radu su analizirani podaci o punoletnim učiniocima krivičnih dela za 2023. godinu i to podaci o osuđenim punoletnim licima. Posmatrane su sledeće karakteristike učinilaca:

radni status, obrazovna struktura i zanimanje. Izračunate je struktura prema posmatranim karakteristikama a zatim je ova struktura upoređena sa podacima za celokupnu populaciju.

Tabela. 1 Osuđena puloletna lica prema radnom statusu, Republika Srbija, 2023.

	Ukupno	Zaposlen	Nezaposlen	Neaktivni (učenik, student, domaćica)	Aktivni (zaposleni + nezaposleni)	Nepoznato
Svega	26 919	15 805	5 775	2 012	21580	3 327
Žene	2 920	1328	734	488	2062	370
Muškarci	23 999	14 477	5 041	1 524	19 518	2 957

Izvor: Republički zavod za statistiku, Baza podataka

Tabela 2. Stope zaposlenosti, nezaposlenosti, aktivnosti i neaktivnosti punoletnih učinilaca krivičnih dela i svih lica radnog uzrasta (15-64) ukupno u Republici Srbiji, 2023., %

	Stopa zaposlenosti	Stopa nezaposlenosti	Stopa aktivnosti	Stopa neaktivnosti
Republika Srbija ukupno	50,5	9,1	55,6	44,4
Učinioci ukupno	58,7	26,8	80,2	19,8
žene	45,5	35,6	70,6	29,4
muškarci	48,3	25,8	81,3	19,7

Izvor: Republički zavod za statistiku, Baza podataka

Učinioci krivičnih dela su pretežno radno aktivno stanovništvo, ali velikim delom nezaposleno.⁷ Stopa aktivnosti učinilaca krivičnih dela iznosi 80,2% ali je stopa nezaposlenosti veoma visoka i iznosi 26,8%.⁸ Stopa nezaposlenosti žena učinilaca je još veća i iznosi 35,6% Stopa nezaposlenosti bi sigurno bila još veća ako bi se u obračun uključila i lica koja nisu dala podatke o svom radnom statusu (jer da imaju posao, verovatno bi naveli da su zaposleni). U isto vreme, stopa nezaposlenosti u Republici Srbiji 2023. godine iznosila je 9,1%.

Obrazovna struktura učinilaca krivičnih dela je nepovoljnija u odnosu na ukupno stanovništvo. U strukturi učinilaca veći je procenat lica bez škole i samo sa završenom osnovnom školom u odnosu na ukupno stanovništvo, dok je procenat učinilaca sa završenim visokim i višim obrazovanjem niži u odnosu na ukupno stanovništvo. Oko jedne petine ili 21,88% učinilaca ima završenu samo osnovnu školu a 7,89% učinilaca nema završeno osnovno obrazovanje ili je bez školske spreme što čini ukupno 29,77% ili skoro jednu trećinu svih učinilaca.

⁷ U aktivno stanovništvo spadaju zaposleni i nezaposleni, dakle, lica koja traže posao i registrovana su na tržištu rada.

⁸ Stopa nezaposlenosti je izračunata kao broj nezaposlenih kroz broj zaposlenih inezaposlenih učinilaca krivičnih dela.

Tabela 3. Osuđena punoletna lica i stanovništvo prema Republike Srbije prema školskoj spremi, 2023., %

	Bez školske spreme	Nepotpuno osnovno obrazovanje	Osnovno obrazovanje	Srednje obrazovanje	Više obrazovanje	Visoko obrazovanje	Nepoznato
Stanovništvo RS staro 15 i više godina	1,01	5,27	17,80	53,08	6,05	16,40	0,40
Učinioci krivičnih dela	2,35	5,54	21,88	55,12	2,60	5,10	7,39
žene	4,41	8,05	22,23	44,96	3,11	8,18	9,04
muškarci	2,10	5,23	21,83	56,36	2,54	4,73	7,19

Izvor: Republički zavod za statistiku, Baza podataka

U strukturi zanimanja onih učinilaca koji su zaposleni 2022. godine⁹ sa 28,52% preovladavaju zanimanja koja su relativno skromno plaćena i koja ne zahtevaju visok nivo obrazovanja (poljoprivrednici, zanatlije, građevinski radnici, vozači, metalški i mašinski radnici). Zaposleni na ovim zanimanjima najčešće ostvaruju minimalnu zaradu, koja je u 2022. godini iznosila 35 414 dinara. Jedan broj učinilaca, njih 11,36% bavi se zanimanjima koja zahtevaju srednje obrazovanje (službenici, prodavci, lične usluge) i takođe vrlo često mogu da ostvare samo minimalnu zaradu. Dakle, ukupno 39,9% učinilaca se bavi zanimanjima za koja je predviđena najčešće samo minimalna zarada, dok se 26,06% učinilaca bavi zanimanjima koja zahtevaju više i visoko obrazovanje (menadžeri, stručnjaci u prirodnim i društvenim naukama). Ostala zanimanja obuhvataju 17,08%, a jedan veliki deo učinilaca, njih 16,98% nije se izjasnio o svom zanimanju.

Tabela 4. Osuđena punoletna lica prema zanimanju, Republika Srbija, 2022.

	Menadžeri, stručnjaci, stručni saradnici	Službenici, radnici ličnih usluga	Poljoprivrednici, zanatrlje, građevinski radnici, metalški radnici, vozači.	Ostala zanimanja	Nepoznato
Učinioci krivičnih dela	26,06	11,36	28,52	17,08	16,98

Izvor: Republički zavod za statistiku

Nije poznato koliko iznosi prosečna zarada učinilaca krivičnih dela, jer se podaci o visini zarade ne prikupljaju statističkim istraživanjem kriminala, ali se na osnovu svega što je rečeno može pretpostaviti da je njihova prosečna zarada niska. Zbog svega toga, može se zaključiti da je socioekonomski položaj učinilaca krivičnih dela u Republici Srbiji nepovoljan. Učinioci krivičnih dela imaju lošije obrazovanje, veću stopu nezaposlenosti u odnosu na stanovništvo Republike Srbije i bave se pretežno zanimanjima za koja je predviđena minimalna zarada.

U kojoj meri je ova društvena grupa siromašna u odnosu na ostatak populacije u Republici Srbiji i kolike su razmere nejednakosti i socijalne ugroženosti sa kojima se suočava mo-

⁹ Poslednji raspoloživi podaci za strukturu zanimanja učinilaca u Republičkom zavodu za statistiku.

žemo sagledati ukoliko podatke o zaradi učinilaca uporedimo sa prosečnom zaradom i sa pokazateljima siromaštva i socijalne nejednakosti u Republici Srbiji. U isto vreme, analizom ovih pokazatelja može se sagledati koliki je nivo siromaštva i nejednakosti u Republici Srbiji i ukazati na potencijalan uticaj postojećih nejednakosti na nivo kriminala u zemlji.

SIROMAŠTVO I SOCIJALNE NEJEDNAKOSTI U REPUBLICI SRBIJI

Koliki je nivo siromaštva u nekoj zemlji oslikavaju različiti pokazatelji siromaštva i socijalne nejednakosti. Najpoznatiji su *stopa rizika od siromaštva* i *prag rizika od siromaštva*. Prema definiciji Republičkog zavoda za statistiku, *stopa rizika od siromaštva* (ili kako se još drugačije naziva, *stopa socijalne isključenosti*) je pokazatelj socijalne ugroženosti i predstavlja udeo lica čiji je *ekvivalentni prihod* manji od *relativne linije siromaštva*. Ova stopa ne pokazuje koliko lica je stvarno siromašno, već koliko njih ima prihod niži od praga rizika od siromaštva.¹⁰ Ekvivalentni prihod je obračunska kategorija koja se dobija kada se raspoloživi dohodak stanovništva ravnomerno podeli među članovima domaćinstva. *Relativna linija siromaštva*, koja se još naziva i *prag rizika od siromaštva*, predstavlja 60% medijane nacionalnog ekvivalentnog prihoda.¹¹

Stopa rizika od siromaštva u Republici Srbiji 2022. godine iznosila je 20,0%. To je bio udeo lica u ukupnom stanovništvu čiji je ekvivalentni prihod bio niži od praga rizika od siromaštva, koji je u 2022. iznosio 26 509 dinara prosečno mesečno za jednočlano domaćinstvo. U 2023. godini stopa rizika od siromaštva se neznatno smanjila i iznosila je 19,9% (ovo su poslednji raspoloživi podaci). Prag rizika od siromaštva za domaćinstvo s dvoje odraslih i jednim detetom mlađim od 14 godina iznosio je 47 715 dinara, dok je za četvoročlano domaćinstvo s dvoje odraslih i dvoje dece mlađe od 14 godina iznosio 55 668 dinara.

Tabela 5 Stopa nezaposlenosti, prosečna zarada i pokazatelji siromaštva i socijalne nejednakosti u Republici Srbiji 2013-2023

	2013	2018	2023
Stopa nezaposlenosti	23,0%	13,3%	9,7%
Prosečna neto zarada	43 932	49 650	86 007
Gini koeficijent	38,0	35,6	31,7
Stopa rizika od siromaštva	24,5%	24,3%	19,9%
Prag rizika od siromaštva	28 728	34 892	61 110

Izvor: Republički zavod za statistiku

¹⁰ Drugim rečima, ta lica nisu nužno siromašna ali imaju rizik da budu.

¹¹ Definicije i metodologija izračunavanja ovih pokazatelja mogu se pronaći u: Siromaštvo i socijalne nejednakosti, Republički zavod za statistiku, 2019.

Poređenja radi, možemo reći da najveće stope rizika od siromaštva u EU imaju Rumunija (32%), Bugarska (30%), Španija (27%) i Grčka (26%). Ovo su zemlje sa relativno visokim stopama kriminala: Rumunija ima stopu kriminala 32,8, Bugarska 37,5, Španija 35,8 i Grčka 46,5. Stope siromaštva su najviše u afričkim zemljama i zemljama Latinske Amerike koje imaju visoke stope kriminala. U ovim zemljama stope siromaštva se kreću preko 40% pa i 50%.¹²

Prag rizika od siromaštva u Republici Srbiji 2022. godine za četvoročlano domaćinstvo bio je 54 517 dinara, stopa rizika od siromaštva 20% a Džini koeficijent 32,6. Sa minimalnom zaradom od 35 414 dinara u 2022. godini koju ostvaruje 40% učinilaca krivičnih dela baveći se zanimanjima za koja je predviđena najčešće samo minimalna zarada, ovaj deo populacije je daleko ispod prosečne neto zarade u Republici Srbiji koja je u 2022. godini iznosila 74 993 dinara i ispod relativne linije siromaštva za porodicu sa jednim (47 715 dinara) odnosno dva deteta (55 668 dinara).

ZAKLJUČAK

Istraživanje je pokazalo da učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji imaju lošije obrazovanje i veću stopu nezaposlenosti u odnosu na ostatak populacije. Stopa nezaposlenosti **učinilaca** je veoma visoka i iznosi 26,8%. Pri tome, 21,88% učinilaca ima završenu samo osnovnu školu a 7,89% učinilaca nema završeno osnovno obrazovanje ili je bez školske spreme što čini ukupno 29,77% ili skoro jednu trećinu svih učinilaca. U pogledu zanimanja, 40% učinilaca krivičnih dela se bavi zanimanjima za koja je predviđena najčešće samo minimalna zarada. Sa minimalnom zaradom od 35 414 dinara u 2022. godini koju najčešće ostvaruje 40% učinilaca, ovaj deo populacije je daleko ispod prosečne neto zarade koja je u 2022. godini iznosila 74 993 dinara i ispod relativne linije siromaštva za Republiku Srbiju za porodicu sa jednim (47 715 dinara) odnosno dva deteta (55 668 dinara). Sve ovo govori u prilog da je u pitanju jedna društvena grupa koja je u velikoj meri socijalno ugrožena, koju siromaštvo i nezaposlenost navode na kriminalne aktivnosti.

Ako posmatramo pokazatelje siromaštva i socijalne nejednakosti za Republiku Srbiju vidimo da je njihovo kretanje u periodu 2013-2023. bilo relativno povoljno. Prosečna neto zarada za poslednjih deset godina se udvostručila (sa 43 932 na 86 007 dinara) dok se stopa nezaposlenosti više nego prepolovila (sa 23% na 9,7%). Stopa rizika od siromaštva se smanjila (sa 24,5% na 19,9%) dok se prag rizika od siromaštva povećao (sa 28 728 na 61 110 dinara). Kretanje ovih pokazatelja govori u prilog smanjenja siromaštva u poslednjih deset godina. Ipak, postavlja se pitanje da li je ovo dovoljno. Ako posmatramo stopu rizika od siromaštva vidimo da 19,9% stanovništva ili jedna petina populacije ima prihod na nivou praga rizika od siromaštva. Džini koeficijent je još uvek relativno visok i 2023. godine iznosio je 31,7 što je iznad proseka za Evropsku uniju koji iznosi 29,6 što znači da je problem nejednakosti u Srbiji još uvek prisutan. U još težem ekonomskom položaju u odnosu na ukupnu populaciju mogle bi biti različite društvene grupe koje imaju nepovoljan socioekonomski položaj, kao što su učinioci krivičnih dela.

¹² Pokazatelji siromaštva i stope siromaštva Svetske banke mogu se pronaći na <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?view=chart> (metodologija nije identična kao ona Evrostat-a).

U situaciji kada su primanja 19,9% stanovništva na nivou praga rizika od siromaštva, problem nejednakosti se nameće kao veliki izazov našem društvu. Ekonomske nejednakosti imaju i druge posledice osim ekonomskih, jer mogu uticati na nastanak različitih društvenih devijacija. U Republici Srbiji još uvek postoji jedan deo stanovništva koji ima izrazito loš ekonomski i socijalni položaj zbog koga se okreće kriminalnim aktivnostima. To navodi na razmišljanje o ekonomskim uzrocima kriminala u Srbiji i predstavlja još jedan razlog da se država odlučnije obračuna sa siromaštvom. Naše društvo ne sme se zadovoljiti samo konstatacijom da se siromaštvo u Srbiji smanjuje. Kao što je država svojevremeno proglasila nultu stopu tolerancije prema korupciji, tako treba da proglasi i nultu stopu tolerancije prema siromaštvu.

U očekivanju mera koje bi bile usmerene na rešavanje ovih pitanja, možemo se zapitati na koji način je moguće postići poboljšanje životnog standarda i socijalnog položaja ove socijalno ugrožene grupe učinilaca krivičnih dela? Predlog mera za unapređenje socijalnog položaja ove populacije mogao bi da obuhvati mere za obrazovanje odraslih i tercijarno obrazovanje, različite programe zapošljavanja i različite socijalne programe. Program reintegracije osuđenih lica u društvo (što se u kriminalistici naziva postpenalna podrška) u cilju pronalazjenja posla i nastavka obrazovanja koji bi imali za ishod socijalnu reintegraciju, sprečavanja recidiva i socijalnu reintegraciju, sprečavanje recidiva i socijalne isključenosti. Ove mere imale bi efekat na smanjenje kriminala kao i ekonomske efekte u smislu smanjenja ukupne nezaposlenosti, rasta dohotka i smanjenja socijalnih nejednakosti u Republici Srbiji.

LITERATURA

- Becker, S. G. (1968), Crime and punishment: an economic approach. *Journal of Political Economy*, 76(2), 175–209.
- Begović, B. (2009), Nezaposlenost i kriminal: pregled teorijskih i empirijskih nalaza. U: Ignjatović, Đ. (prir.) (2009). *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, III deo* (str. 101-123). Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Bonger, W. (1916). *Criminality and Economic Conditions*. Preuzeto 20.07.2020. sa: <http://dx.doi.org/10.4135/9781412959193.n27>
- Brush, J. (2007) Does income inequality lead to more crime? A comparison of cross-sectional and time series analyses of United States counties. *Economic Letters*. 96, pp. 264-268.
- Bushway, S., Cook, P. J., Phillips, M. (2013). The net effect of the business cycle on crime and violence. In: Rosenfeld, P., Edberg, M., Fang, X., Florence, C. S. (Eds.) (2013). *Economics and youth violence: Crime, disadvantage, and community* (pp. 23–52). New York: New York University Press.
- Durkheim, E. (1893). *De la division du travail social*. Paris: Presses universitaires de France.
- Engels, F. (1845), *The Condition of the Working Class in England*. Leipzig: Otto Wigand.
- Goh, L. T., Kaliappan, S. R. and Ishak, S. (2018), Income Inequality and Crime: Evidence from a Dynamic Panel Data Approach, *International Journal of Economics and Management* 12 (S2): 479-490.

- Hughes, M. and Carter, T. (1981). A declining predictions and explications. In: Wright, K. N. (Ed.) (2018). *Crime and criminal justice in a declining economy* (pp. 5–25). Cambridge, MA: Oelschlager, Gunn and Hain.
- Jugović, A., Brkić, M. i Simeunović-Patić, B. (2008), Socijalne nejednakosti i siromaštvo kao društveni kontekst kriminala. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 2(2), 447–461.
- Lauritsen J., Heimer K. (2010). Violent victimization among males and economic conditions: The vulnerability of race and ethnic minorities. *Criminology & Public Policy*, 9, 665-692.
- Lott, J. R. (1990), A transaction-cost explanation for why the poor are more likely to commit crime. *Journal of Legal Studies*, 19(1), 243–245.
- Messner, S. And Rosenfeld, R. (2007), *Crime and American dream*. Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Mitrović, M. (2014), Nezaposlenost i kriminalitet u Srbiji. U: Ignjatović, Đ. (ur.) (2014). *Kaznena reakcija u Srbiji IV deo* (str. 84-98). Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Owen, R. (1813), *A New View of Society, Or, Essays on the Formation of Human Character, and the Application of the Principle to Practice*. Preuzeto 25.08.2020. sa: <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/368/368OwenNewViewtable.pdf>
- Sampson, R. J., Raudenbush, S. W. And Earls, F. (1997), Neighbourhoods and violent crime: a multilevel study of collective efficacy. *Science*, 277 (5328), 918–924.
- Parker, K. F., McCall, P. L. and Land, K. C. (1999), Determining social-structural predictors of homicide. In: Smith, M. D. & Zahn, M. A. (Eds.) (1999). *Homicide: A sourcebook of social research* (pp. 107–124). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Radović-Stojanović, J. i Tomić M. (2019), Socioekonomske karakteristike učinilaca krivičnih dela u Republici Srbiji. *NBP-Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 24(1), 49-62.
- Radović-Stojanović, J. (2020), *Kriminal i ekonomija Srbije*, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd.
- Rosenfeld, R. (2009). Crime is the problem: Homicide, acquisitive crime, and economic conditions. *Journal of Quantitative Criminology*, 25(3), 287–306. <https://doi.org/10.1007/s10940-009-9067-9>
- Rosenfeld, R. and Messner, S. F. (2013), *Crime and the economy*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Republički zavod za statistiku (2006), Klasifikacija krivičnih dela za Krivični zakonik Republike Srbije.
- Republički zavod za statistiku (2019), Siromaštvo i socijalne nejednakosti.
- Republički zavod za statistiku (2023a), Punoletni učinioци krivičnih dela u Republici Srbiji, 2023, -Prijave, optuženja, osude-
- Republički zavod za statistiku (2023b), Siromaštvo i socijalna nejednakost, Saopštenje 16.10.2023.
- Shaw, C. R. and H.D. McKay (1942), *Juvenile delinquency and urban areas. A study of rates of delinquents in relation to differential characteristics of local communities in American cities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tarde, G. (1890), *Les lois de l'imitation*. Paris. Preuzeto 20.07.2020. sa: http://classiques.uqac.ca/classiques/tarde_gabriel/lois_imitation/tarde_lois_imitation.pdf